

Lokaal erfgoed onder de loep

Verslag van het veldonderzoek van het project
'Het lokale erfgoed als geheugen voor de lokale samenleving'

Met steun van de
Vlaamse overheid

Mechelen, mei 2006

Voor vragen of suggesties bij dit verslag of het project 'Het lokale erfgoed als geheugen voor de lokale samenleving', kan u contact opnemen met::

Gregory Vercauteren, projectmedewerker

Adres: Heemkunde Vlaanderen vzw
Zoutwerf 5, 2800 Mechelen

Tel: 015 20 51 74

Fax: 015 20 54 23

E-mail: gregory.vercauteren@heemkunde-vlaanderen.be

Het project 'Het lokale erfgoed als gebeugen voor de lokale samenleving' wordt begeleid door een stuurgroep bestaande uit::

Leden

Fons Dierickx (Heemkunde Vlaanderen vzw, voorzitter)
Anna Geukens (provincie Limburg, consulent)
Inge Geysen (provincie Antwerpen, museumconsulent)
Geert Hoornaert (Heemkunde West-Vlaanderen vzw, secretaris)
Mariette Jacobs (provincie West-Vlaanderen, verantwoordelijke voor de historische sector)
Raymond Lambie (Heemkunde Limburg vzw, voorzitter)
Anneke Lippens (provincie Oost-Vlaanderen, museumconsulent)
Daphné Maes (Heemkunde Vlaanderen vzw, consulent)
Laure Messiaen (Volkskunde Vlaanderen vzw, stafmedewerker)
Anne Milkers (provincie Limburg, museumconsulent)
Björn Rzoska (Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw, stafmedewerker)
Robert Ruys (Heemkunde Oost-Vlaanderen vzw, voorzitter)
Rebecca Schoeters (provincie Vlaams-Brabant, museumconsulent)
Reinoud Van Acker (provincie West-Vlaanderen, museumconsulent)
Kim Van Belleghem/Sigrid Bosmans (Erfgoedcel Mechelen, erfgoedcoördinator)
Mieke Van Doorselaer (provincie Oost-Vlaanderen, museumconsulent)
Karel van den Bossche (Heemkunde Gouw Antwerpen vzw, voorzitter)
Ignace Van Driessche (provincie Oost-Vlaanderen, verantwoordelijke voor de historische sector)
Colette Vanderbeken (Heemkunde Vlaams-Brabant vzw, voorzitter)
Gregory Vercauteren (Heemkunde Vlaanderen vzw, projectmedewerker)
Tine Verhaert (Culturele Biografie Vlaanderen vzw, museumconsulent)
Peggy Voesterzoons (Vlaamse Gemeenschapscommissie, adjunct van de directeur)

Dit project werd mogelijk gemaakt dankzij de financiële steun van de Vlaamse Gemeenschap.

Lokaal erfgoed onder de loep

Verslag van het veldonderzoek van het project 'Het lokale erfgoed als geheugen voor de lokale samenleving'

1. Inleiding

Lokale erfgoedcollecties fungeren als het geheugen voor de lokale samenleving. Zij vertellen het verhaal hoe mensen vroeger leefden, woonden en werkten. Die lokale inbedding vormt niet alleen de kracht van lokale collecties, zij brengt ook specifieke uitdagingen met zich mee. Lokale erfgoedbeheerders hebben daarom vaak heel eigen verwachtingen en behoeften. Om die in kaart te brengen, werd in het voorjaar van 2006 een uitgebreide bevraging georganiseerd. Voorliggende tekst is het verslag van dat onderzoek.

De bevraging kaderde in het project 'Het lokale erfgoed als geheugen voor de lokale samenleving'. De initiatiefnemer van dat project is Heemkunde Vlaanderen vzw. Binnen die organisatie ging in 2003 een werkgroep van start om te onderzoeken hoe lokale collecties beter kunnen worden ondersteund. Een eerste, aftastende bevraging volgde. Daaruit bleek eens te meer een sterke behoefte aan informatieverstrekking en ondersteuning. Om aan die nood tegemoet te komen, nam Heemkunde Vlaanderen vzw contact op met de provinciale museumconsulenten en provinciale verantwoordelijken voor de historische sector, met Volkskunde Vlaanderen vzw en de twee steunpunten Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw en Culturele Biografie Vlaanderen vzw.

Voordat de partners en Heemkunde Vlaanderen vzw startten met een ondersteuningsaanbod, wilden zij eerst onderzoeken hoe zij dit het beste konden doen. Die gedachtegang vormde de aanleiding tot 'Het lokale erfgoed als geheugen voor de lokale samenleving'. Dit project, dat loopt van 1 oktober 2005 tot 30 juni 2006, is dus een voorbereidingstraject. De projectpartners willen nagaan wat de mogelijkheden, de behoeften en verwachtingen zijn van lokale erfgoedbeheerders in Vlaanderen en het Brussels Gewest. Met de resultaten van dit onderzoek zullen zij vervolgens een langdurig ondersteuningproject uitwerken. Dat vervolgproject hopen zij te kunnen starten in de tweede helft van 2006.

In de volgende paragrafen zal geregeld gewag worden gemaakt van ‘problemen’, ‘knel-’ en ‘pijnpunten’. Die terminologie kan de indruk wekken dat lokale erfgoedbeheerders onverantwoord bezig zijn. Dit is natuurlijk niet de bedoeling. Het belang van lokale erfgoedbeheerders moet wellicht niet meer worden benadrukt. Ondanks hun beperkte middelen, slagen zij er toch maar in om heel wat waardevol erfgoed te bewaren voor het nageslacht. Zij doen dit daarenboven vaak vrijwillig en met een enthousiasme dat zonder meer respect afdwingt. Maar in hun dagelijkse werking komen zij ook problemen tegen. Deze analyse wil vooral die problemen onder de aandacht brengen zodat de projectpartners er hun ondersteuning op kunnen afstemmen.

1.1 Voorstelling van de doelgroep

De doelgroep van het project zijn lokale erfgoedbeheerders. Die vrij brede term slaat op instanties, organisaties of individuen met lokaal erfgoed. En die zijn erg talrijk. Denk maar aan alle verenigingen, musea, individuele verzamelaars, kerkfabrieken, gemeentebesturen ... met een collectie van heemkundige of lokaal volkskundige aard. Het lopende voorbereidingstraject richt zich in het bijzonder tot drie categorieën:

- Collecties in handen van heemkundige kringen, al dan niet ontsloten door een museum.
- Volkskundige collecties (betreffende folklore of nijverheid) ontsloten door een vereniging. Bij de bevraging ging het telkens om volkskundige musea, beheerd door een vereniging.
- Privé-verzamelaars die hun heemkundige of volkskundige verzameling willen ontsluiten. Zij zullen hierna worden aangeduid als ‘particuliere collecties’.

Het onderscheid tussen heemkringen, volkskundige musea en particuliere collecties is aangebracht op basis van een dubbel criterium. Allereerst is er een verschil in mankracht. Particuliere collecties zijn in handen van een of twee personen die weliswaar gepassioneerd met hun collectie zijn begaan. Volkskundige musea en heemkringen functioneren daarentegen in verenigingsverband en kunnen bijgevolg op meer actieve medewerkers terugvallen. Een ander onderscheidingscriterium vormt de actieradius. Particuliere collectiehouders en volkskundige musea bewegen zich op een duidelijk afgebakend terrein. Centraal staat de collectie, die meestal is gewijd aan een welbepaalde thematiek. Heemkringen hebben een ruimer actieterrein. Leidraad in hun werking is de geschiedenis van de gemeente. Uit die missie vloeit een brede activiteitenwaaier voort, waarvan collectiebeheer slechts een onderdeel vormt. Zo publiceren heemkringen vaak nog een tijdschrift, beheren zij een bibliotheek en organiseren zij allerlei ledenactiviteiten.

Zodoende vervullen zij een bredere maatschappelijke rol dan particuliere collecties en volkskundige musea. Naast hun cultuurdragende functie, hebben heemkringen ook een uitgesproken sociale doelstelling.

1.2 Onderzoeksmethode

Lokaal erfgoed kan tegenwoordig op heel wat belangstelling rekenen. Niet alleen vanwege het publiek, maar ook bij het beleid. Voor een betere kijk op het erfgoedveld hebben de diverse overheden, steunpunten en koepelorganisaties de laatste jaren heel wat enquêtes ondernomen. Denken we onder meer aan het grootschalige ‘alpha-project’ van de Vlaamse overheid (2002),¹, de aftastende bevraging van Heemkunde Vlaanderen vzw over heemmusea (2004)², het veldonderzoek van het Centrum voor Agrarische Geschiedenis rond agrarisch erfgoed (2005),³ de enquêtering rond documentaire collecties in de provincie Antwerpen (2006)⁴, en de twee overige lopende projecten binnen Heemkunde Vlaanderen vzw over respectievelijk documentaire collectiehouders en Vlaamse erfgoedverenigingen in Europa.⁵ In bijna al die studies kwamen ook bepaalde punten aan bod rond collectiebehoud en -beheer.

Waarom dan nog voorliggende behoefteanalyse? In de eerste plaats omdat vorige enquêtes zich slechts richten op een welbepaald aspect rond behoud en beheer. Een veldonderzoek over lokale erfgoedbeheerders als zodanig ontbreekt nog. Vooral rond de situatie van de particuliere collecties hangt nog heel wat mist. Daarenboven kenmerken de genoemde enquêtes zich door hun overwegend kwantitatieve benadering. Zo krijgt men weliswaar een duidelijk overzicht van de activiteiten van lokale erfgoedbeheerders, maar minder van hun verwachtingen en behoeften. Die belevenissen wil het lopende voorbereidingsproject precies in kaart brengen.

Volgende vraag was hoe de behoefteanalyse moest worden ingevuld. Een schriftelijke bevraging leek niet opportuun, want door de opeenvolging van onderzoeken bestaat er momenteel een zekere enquêtemoetheid aan de basis. Als alternatief besloten de projectpartners te werken met groepsdiscussies. Tijdens vijf ‘provinciale ontmoetingsdagen’ konden lokale erfgoedbeheerders in

---

1 VCV vzw, ‘Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd’, Brussel, 2003.

2 Heemkunde Vlaanderen vzw, ‘Heemkundige musea in Vlaanderen. Dataverwerking vragenlijst musea’, ’s Gravenwezel, 2004.

3 CAG, ‘Veldwerk/Denkwerk. Agrarisch Erfgoed in Vlaanderen: stand van zaken en analyse’, Leuven, 2005.

4 Provincie Antwerpen, ‘Bewaren wat anders verdwijnt. Erfgoedhouders in de provincie Antwerpen’, Antwerpen 2006.

5 Voor meer informatie, cf.: www.heemkunde-vlaanderen.be.

discussiegroepjes praten over allerlei aspecten van collectie.ontsluiting.⁶ Dit gebeurde telkens in twee sessies. Eerst konden de deelnemers discussiëren over een thema waarvoor zij zich vantevoren hadden ingeschreven: 1) collectie, 2) vormen van presentatie en publiek of 3) samenwerking op lokaal vlak. In een tweede rondetafelsessie konden de deelnemers hun verwachtingen voor ondersteuning kenbaar maken.

Met de provinciale ontmoetingsdagen kon op relatief eenvoudige wijze een ruim publiek worden bereikt. Op de ruim 700 uitnodigingen reageerden uiteindelijk 108 deelnemers, die 75 collecties vertegenwoordigden. Doordat de discussiedeelnemers hun eigen denkbeelden afzetten tegen die van anderen of voortborduurden op wat een ander zei, kwam er heel wat informatie boven tafel. Toch konden de resultaten van de rondetafelgesprekken niet zomaar worden geëxtrapoleerd. Enige voorzichtigheid is nodig omdat de particuliere collecties onder de deelnemers enigszins waren ondervertegenwoordigd.⁷ Maar ook omdat de discussiedeelnemers niet helemaal representatief waren voor het hele veld. Want het is een bekend fenomeen: op studiedagen komt men vaak dezelfde gezichten tegen. Vanwege hun engagement en bereidheid om zichzelf bij te scholen kunnen vele discussiedeelnemers gerust tot de koplopers worden gerekend. Het was dan ook de vraag in hoeverre hun behoeften en verwachtingen dezelfde zijn als die van een collectiehouder die nog nooit een studiedag heeft bijgewoond.

Om die redenen is er in voorliggende behoefteanalyse een corrigerende factor ingebouwd. In de eerste plaats zijn de meest markante resultaten van de provinciale ontmoetingen vergeleken met die van voorgaande enquêtes. Bijkomend zijn er in de loop van maart en april 2006 tien interviews afgenomen met lokale erfgoedbeheerders.⁸ Tijdens die gesprekken kon dieper worden ingegaan op vraagstukken die op de rondetafelgesprekken minder aan bod kwamen of een verklaring worden gezocht voor eventuele discrepanties met vorig onderzoek.

---

⁶ Oost-Vlaanderen: 14 januari, Huis Thuysbaert, Lokeren; Antwerpen: 21 januari, 't Grom, Sint-Katelijne-Waver; West-Vlaanderen: 4 februari, provinciehuis Boeverbos, Sint-Andries Brugge; Vlaams-Brabant en het Brussels hoofdstedelijk gewest: 11 februari, provinciehuis, Leuven; Limburg: 18 februari, Huis De Corswarem, Hasselt.

⁷ De heemcollecties vertegenwoordigden 71 % van de collecties, de volkskundige musea 26 % en de particuliere collecties slechts 3 %.

⁸ **Oost-Vlaanderen:** Varkensmuseum (Herdersem): particuliere collectie; 't Sireentje (Waasmunster): heemkundige kring met museum; Diamantmuseum (Oudenaarde), particuliere collectie; **West-Vlaanderen:** Vzw Onzen Heertje (Poperinge): erfgoedvereniging met een museum; **Limburg:** Zoe was Alleke vzw (Alken): heemkundige kring met een museum; **Vlaams-Brabant:** 't Smidshof (Landen): particuliere collectie; Museum van het Belgische Trekpaard (Vollezele) volkskundig museum beheerd door een feitelijke vereniging; Museum van het Zandtapijt (Hekelgem): particuliere collectie; **Antwerpen:** Heemkundige kring Turninum vzw (Antwerpen-Deurne): heemkundige kring met een museum; Heemkring Balen vzw (Balen): heemkundige kring met een museum; **Brussels hoofdstedelijk gewest:** Genootschap voor Heemkunde De Swaene vzw (Anderlecht): heemkundige kring zonder museum.

2. Resultaten van het onderzoek

Onderstaande analyse zal het lokaal collectiebeheer in zijn diverse facetten behandelen. Daarbij begint zij met de twee traditionele pijlers van de museale werking: collectie (2.1.) en publiekswerking (2.2.). Vervolgens wordt er gepeild naar de plaats van de lokale erfgoedbeheerders in de lokale gemeenschap (2.3) en tenslotte naar de verwachtingen van de doelgroep inzake ondersteuning (2.4).

2.1 Collectie

Wat kan bewaard worden en wat niet? Die vraag stond centraal in de rondetafelsessies over collectie en collectiebeleid. Vrijwel alle deelnemers wezen een ongebreidelde verzamelslag principieel van de hand. Maar welk selectie criterium moet men hanteren? Het antwoord luidde dat de collectie de werking van de organisatie moet weerspiegelen. Een thematisch museum moet bijvoorbeeld alleen voorwerpen verzamelen die vallen onder het overkoepelende thema (bakkerij, landbouw, brouwerij, ...). Een heemkundige collectie moet volgens dezelfde redenering uitsluitend bestaan uit streekgebonden voorwerpen.

De praktische toepassing van die uitgangspunten gaat soms slecht van de hand. Uit de provinciale ontmoetingen en vorige enquêtes komen drie knelpunten naar voren, weliswaar nauw met elkaar verbonden. In de eerste plaats treft men binnen eenzelfde collectie vaak dezelfde voorwerpen aan. En wat doet men bijvoorbeeld met vijf identieke koffiemolens? Een volgend probleem is dat nogal wat verzamelingen gelijkaardige zaken bevatten. Hoeveel lokale collecties zijn er niet met een klasje uit grootmoeder's tijd, een verzameling paternosters en wat bierpullen? Een laatste knelpunt, vooral gesignaleerd bij heemkringen, houdt verband met het vorige. Heel wat collecties ontbreken een duidelijke onderwerpsidentiteit. Nogal wat kringen verzamelen inderdaad alleen streekgebonden artefacten, maar niet altijd zijn die karakteristiek voor de streek. Als voorbeeld kunnen we opnieuw verwijzen naar het schoolklasje uit vroeger tijden.

Die problemen vloeien deels voort uit een gebrek aan visie. Slechts weinig collectiehouders stellen zich de vraag waarom ze verzamelen en hoe ze dat best doen. Dit zijn nochtans belangrijke vragen, want een doordacht verzamelbeleid is een eerste vereiste voor een samenhangende collectie. Maar er zijn ook een aantal omstandigheden die lokale erfgoedbeheerders niet meteen zelf in de hand hebben. Zo zijn zij eenmaal met zeer velen. Elke gemeente telt wel minstens een particuliere verzamelaar, een lokaal museum of een heemkundige kring. Dit is uiteraard op zich geen probleem. Maar zo wordt het wel moeilijk om zich te positioneren en te profileren. Daarnaast zijn collectiehouders soms moreel verplicht om nieuwe

aanbiedingen te aanvaarden, ook al vallen die buiten de doelstellingen van de organisatie. Dit is vooral het geval bij giften van vrienden, familie of leden.

Elk verzamelbeleid staat of valt met een goede collectieregistratie en -documentatie. Tijdens de groepsdiscussies onderscheef iedereen alvast die stelling. Toch komt het niet altijd tot een verantwoorde objectregistratie. Zo werken nog heel wat lokale erfgoedbeheerders zonder inventaris. De groepsdiscussies laten sterk vermoeden dat lokale erfgoedbeheerders hun collectie pas zullen inventariseren indien zij zo een bestaand knelpunt kunnen opruimen. Die veronderstelling kan verklaren waarom er voor artefacten nog meer (registratie-)werk aan de winkel is dan voor documentair beeldmateriaal. Beeldmateriaal is erg kwetsbaar en wordt daarom meestal opgeborgen - in een catalogus, een fotoboek of in het slechtste geval een schoendoos. Aangezien een collectie in zo'n 'mini-depot' vrij onoverzichtelijk oogt, zal de beheerder ervan sneller overgaan tot inventarisatie. Museumvoorwerpen zijn doorgaans wat minder broos. Bij gebrek aan een depot, zullen vele lokale erfgoedbeheerders die artefacten dan ook gemakkelijker tentoonstellen. Van zo'n uitgestalde collectie lijkt een inventaris al minder noodzakelijk. Een andere reden waarom beeldmateriaal gemakkelijker wordt geïnventariseerd is dat het meer duiding behoeft. Wanneer zijn bijvoorbeeld die foto's getrokken en, heel belangrijk, wat is er precies afgebeeld? Bij het beantwoorden van die vragen is een registratiesysteem een handig instrument. Voor museumvoorwerpen hebben lokale erfgoedbeheerders minder behoefte aan achtergrondinformatie. Velen gaan er nog van uit dat de voorwerpen voor zich spreken.

Wie wel een inventaris heeft, werkt vaak met een eigen systeem. Aan die gang van zaken zijn enkele nadelen verbonden. In de eerste plaats voor de lokale erfgoedbeheerders zelf, want de opmaak van een eigen registratiesysteem is een erg tijdrovende karwei. Vooral in de opstartfase moet men zijn programma voortdurend bijstellen en uitbreiden. Daarenboven bestaat er momenteel heel weinig uniformiteit in de gehanteerde registratiecategorieën en de gebruikte terminologie. Dit vormt uiteraard een ernstige handicap voor gegevensuitwisseling tussen lokale erfgoedbeheerders en het in bruikleen geven van collectiestukken.

Op de rondetafelgesprekken onderkenden de meeste deelnemers die nadelen. Toch maken zij liever geen gebruik van de commerciële objectregistratieprogramma's. Die vinden zij te duur en vooral te gecompliceerd. Lokale erfgoedbeheerders zijn dan ook vragende partij voor meer gebruiksvriendelijke en betaalbare software. Belangrijk is wel dat het bestaande systeem moet kunnen worden geconverteerd naar de nieuwe programma's – het geleverde werk mag niet verloren gaan. Een aantal heemkringen stelde nog de bijkomende voorwaarde dat de software de volledige collectie moet kunnen inventariseren (zowel artefacten, als de bibliotheek en het archief).

2.2 Vormen van presentatie en publiekswerking

Er bestaan andere manieren van ontsluiten dan door een museum. Vrijwel alle deelnemers onderschreven die stelling en passen die ook toe in de praktijk. De grote meerderheid participeert aan culturele evenementen en organiseert geregeld thematentoonstellingen. Die initiatieven laten vele lokale collecties mooi tot hun recht komen. Vaak worden zij georganiseerd rond een welbepaald thema zodat met de presentatie een duidelijk verhaal kan worden verteld. Daarenboven zijn thematentoonstellingen nodig om de publieke belangstelling te trekken en te houden. In dit verband wezen de discussiedeelnemers nog op het belang van Erfgoeddag en Open Monumentendag. Die evenementen dragen door hun sterke uitstraling bij tot meer publieke waardering voor lokaal erfgoed.

Tijdelijke tentoonstellingen zijn dus een waardevolle ontsluitingswijze. Toch dromen velen van een eigen museum als uithangbord voor de collectie. Maar het beheer ervan is een zware taak om dragen. Plaatsgebrek is daarbij een acuut probleem. Bij gebrek aan depot exposeren de meeste lokale erfgoedbeheerders hun collectie integraal in de beperkte ruimte die ze hebben. Daardoor vervaagt natuurlijk het verhaal dat ze met hun presentatie willen vertellen. Verder missen vele vaste presentaties educatief-historische omkadering en blijft hun opstelling vaak jaren onveranderd. Zo verliezen vele lokale musea uiteindelijk de belangstelling van het publiek. De meeste zijn zich overigens goed bewust van dergelijke problemen. Maar vaak ontbreken de middelen en de actieve medewerkers om die te verhelpen.

Een aantrekkelijke presentatie is slechts een manier om een publiek aan te trekken. Bij publiekswerking denken de meeste lokale erfgoedbeheerders meestal aan een goede promotie. Zij moeten het daarbij vooral hebben van mond-aan-mond reclame, zo bleek uit de rondetafelgesprekken. Dit is natuurlijk een efficiënt en goedkoop medium, maar vaak willen lokale erfgoedbeheerders actiever tewerk gaan. Veel belang wordt gehecht aan publicaties (tijdschriften, rondzendbrief, brochures) en een website. Vrijwel alle discussiedeelnemers combineerden meerdere communicatiekanalen en waren ook behoorlijk tevreden over de resultaten ervan. Alleen tot de elektronische snelweg blijkt de drempel hoog: vele lokale erfgoedbeheerders moeten het stellen zonder website en ervaren dit vaak ook als een gemis. Een minderheid kan zichzelf nog wel voorstellen op de toeristische website van de gemeente of regio. Bij enkele erfgoedbeheerders krijgt de publieksfunctie ook gestalte in doelgroepenwerking. Kinderen waren bij de discussiedeelnemers met stip de populairste doelgroep. Naast de gebruikelijke rondleidingen waren er voorbeelden van speciaal ingerichte workshops, zoektochten en uitgewerkte lespakketten. Ook voor mindervaliden worden soms speciale acties ondernomen, vooral met het oog op de fysieke toegankelijkheid. De infrastructuur wordt bijvoorbeeld

aangepast aan rolwagengebruikers of de museale presentatie afgestemd op blinden en slechtzienden. Tenslotte zijn er hier en daar voorbeelden gesignaleerd rond seniorenwerking. Belangrijk om melden is dat de communicatie naar de genoemde doelgroepen doorgaans verloopt via een intermediair, meestal een school of een verzorgingsinstelling.

De gesignaleerde voorbeelden kaderden niet altijd in een bewust beleid van publieksverbreding. Vaak komen zij voort uit de visie en de inzet van enkele personen die - privé of professioneel - betrokken zijn bij een doelgroep. Vele bestuursleden zijn als (groot)ouder bijvoorbeeld geïnteresseerd in jeugd- of jongerenwerking. Een (oud-)leerkracht in het bestuur is meestal een garantie op een initiatief rond erfgoededucatie. En de drijvende kracht achter een uitgewerkte senioren- of gehandicaptenwerking komt vaak uit de verzorgingssector of is privé nauw bij die thematiek betrokken.

Indien zo'n persoonlijke link ontbreekt, komt doelgroepenwerking zelden uit de startblokken. Niet alleen omdat dan het noodzakelijke engagement wegvalt, maar ook omdat men niet altijd weet hoe tewerk te gaan. Vaak stelt zich een inhoudelijk probleem. Wat zijn de eindtermen? Of hoe kan men nu blinden en slechtzienden rondleiden in de collectie? Daarnaast slagen lokale erfgoedbeheerders er niet altijd in om hun product aan de man te brengen bij de scholen of verzorgingsinstellingen. Niet alle onderwijzers en verzorgers staan te springen om een buitengewoon initiatief rond lokaal erfgoed. Scholen zijn bovendien gebonden aan een jaarplanning zodat nieuwe projecten ruim van tevoren moeten worden voorgelegd. Van die manier van werken waren niet alle discussiedeelnemers zich bewust.

2.3 Samenwerking

Samenwerking kan verschillende vormen aannemen. Tijdens de rondetafelgesprekken werd eerst gepeild naar samenwerking met de lokale overheid. Lokale erfgoedbeheerders gaan alvast graag met hun gemeentebestuur in zee. Het ideale scenario is dat de gemeente met financiële of logistieke steun over de brug komt, terwijl lokale erfgoedbeheerders hun inhoudelijke expertise kunnen inbrengen.

Het spreekt voor zich dat vooral lokaalgebonden factoren de relaties met het gemeentebestuur kleuren. Toch konden uit de rondetafelgesprekken drie tendensen worden gedistilleerd. In de eerste plaats moet een lokale erfgoedbeheerder zelf initiatief aan de dag leggen. Heel wat gemeenten laten hun subsidiëring bijvoorbeeld afhangen van het ledental en de activiteiten van de organisaties. Actieve participatie in de cultuur- of erfgoedraad is ook nodig om zichzelf in de kijker te zetten. Sommige discussiedeelnemers gingen nog een stap verder en gaven een politieke mandataris of de cultuurbeleidscoördinator een zitje in hun raad van bestuur. Op die manier zijn

zij verzekerd van een rechtstreeks contact met het beleid. Kortom, een mondige en geëngageerde collectiebeheerder zal op meer steun en erkenning kunnen rekenen van zijn gemeentebestuur. Die vaststelling is niet opzienbarend, maar ze verklaart bijvoorbeeld wel waarom particuliere collectiehouders het moeilijker hebben om zich te laten opmerken. Vaak kunnen zij te weinig in de schaal leggen (qua leden of activiteiten) om financiële steun los te krijgen. Logistische steun krijgen zij alleen bij deelname aan Erfgoeddag of Open Monumentendag. Aangezien de particuliere collecties niet aan een vereniging zijn verbonden, is vertegenwoordiging in de cultuur- of erfgoedraad ook uitgesloten.

Uiteraard moet samenwerking van de twee kanten komen. Interesse vanwege het gemeentebestuur voor erfgoed is een tweede pijler voor vruchtbare samenwerking. Duidelijk hebben de gemeenten met een cultuurbeleidsplan een streepje voor. De groepsdiscussies bevestigden op dit punt recent onderzoek - dat toont aan dat bijna negen op tien gemeenten die in het decreet lokaal cultuurbeleid stapten oog hebben voor erfgoed.⁹ Uit de rondetafelgesprekken bleek nog het belang van de cultuurbeleidscoördinator als aanspreekpunt voor het gemeentelijk cultuurbeleid. Waar die ambtenaar ontbreekt, tasten erfgoedvrijwilligers soms in het duister tot wie ze zich moeten richten. Toch kan de cultuurbeleidscoördinator niet altijd de hooggespannen verwachtingen inlassen. Vaak is hij of zij een jonge universitair, bovendien niet altijd van de streek. Soms klonk de kritiek dat hij of zij nog te weinig interesse en waardering opbrengt voor het werk van de vrijwilligers.

Een derde factor voor samenwerking ligt in de omvang van de gemeente. In kleinere gemeenschappen vindt de lokale overheid sneller haar weg tot de erfgoedvrijwilligers. In een context waar weinig professionelen zich op het cultuurbeleid richten, zijn die vaak de enige of een van de weinige permanente cultuurdragers. Anders is het in de grotere steden. Daar heeft de lokale overheid vaak zijn eigen, professionele musea voor de ontsluiting en de presentatie van haar erfgoed. Heel wat lokale erfgoedbeheerders functioneren daardoor buiten de marges van het stedelijk cultuurbeleid. Alleen bij wijkfeesten kunnen de erfgoedvrijwilligers zich nog enigszins profileren.

Samenwerken kan ook met andere verenigingen, al dan niet over de gemeentegrenzen. Uit de rondetafelgesprekken kwamen meerdere voorbeelden naar voren van transsectorale samenwerking. Zo kan een heemkundige kring met een natuurvereniging een wandelroute langs historische plekken uittekenen; samenwerken met scholen om jongeren aan te trekken of met het

---

⁹ Cf. B. Rzoska, Het erfgoedgehalte in de cultuurbeleidsplannen. Een positief verhaal van 'integraal' en 'geïntegreerd', in: 'Cultuur en Vrije Tijd. Erfgoed', 5.C./51-5.C/62.

OCMW rond senioren. Ook worden er lezingen of tentoonstellingen georganiseerd met de Landelijke Gilden of afdelingen van het Davidsfonds.

Lokale erfgoedbeheerders functioneren dus niet geïsoleerd. Opvallend is wel hoe weinig samenwerkingsinitiatieven er zijn gesignaleerd tussen heemkundige kringen of lokale musea. Voor bepaalde culturele evenementen (Erfgoeddag, Monumentendag) wil men de krachten nog wel bundelen. Maar de samenwerking manifesteert zich dan haast altijd binnen de gemeentegrenzen en is incidenteel. Structurele samenwerking binnen een regio is nog ongebruikelijk, uitgezonderd enkele pilootprojecten (cf. Waasland, Heuvelland, Pajottenland).

Er bestaat vooral koudwatervrees rond inhoudelijke en logistieke samenwerking. Gezamenlijke tentoonstellingen, bruikleen of een centrale depotwerking, ... het blijkt allerminst evident. Tijdens de groepsdiscussies kwamen vier bezwaren telkens terug. In de eerste plaats willen lokale erfgoedbeheerders hun eigenheid bewaren. Bij regionale samenwerking dreigt de lokale component verloren te gaan, zo vrezen vooral de heemkringen. Verder geloven heel wat lokale erfgoedbeheerders dat zij alleen kunnen werken met organisaties met een soortgelijke collectie. Dit argument kwam vooral van de thematische musea. Hoe kan een landbouwmuseum bijvoorbeeld een tentoonstelling organiseren met een naburig brouwerijmuseum? Met zo'n gedachtegang wordt het aantal mogelijke partners natuurlijk sterk gereduceerd. Een derde bezwaar luidt dat samenwerking toch nogal wat risico's meebrengt. Samenwerken postuleert duidelijke afspraken en een gelijk engagement van de betrokken partijen. Vele deelnemers vreesden te weinig inbreng van de ander of juist teveel bemoeienis. Een laatste argument betreft de manier waarop sommige lokale erfgoedbeheerders met elkaar omgaan. Op de rondetafelgesprekken en tijdens de interviews werd enkele malen gealludeerd op animositeit en achterdocht vanwege de anderen. Uiteraard - en gelukkig maar - zijn de onderlinge relaties niet altijd verzuurd. Maar waar dit het geval is, lijkt samenwerking bij voorbaat uitgesloten.

Niet elke samenwerkingsvorm wordt radicaal van de hand gewezen. Gezamenlijke promotie bijvoorbeeld stuit op veel minder weerstand. Op lokaal niveau komt het zelfs vaak tot een initiatief in die zin. Illustratief is de gemeentelijke website waarop de lokale erfgoedbeheerders netjes worden voorgesteld. Een regionale promotiecampagne ligt daarentegen moeilijker. Lokale erfgoedbeheerders weten vaak niet precies wie er nog allemaal een collectie heeft. Bovendien speelt ook hier de vrees dat de initiatiefnemer het laken teveel naar zich zou trekken. Een regionale promotiecampagne zou daarom best worden gecoördineerd door een neutrale, bovenlokale instantie.

Uitwisselen van kennis en tips is ook een manier van samenwerken. Aan dergelijke kennisuitwisseling is zeer sterke behoefte, zo bleek op alle rondetafelgesprekken. Lokale

erfgoedbeheerders willen graag van elkaar weten hoe ze bepaalde problemen rond behoud, beheer en ontsluiting hebben opgelost. Velen betreuren het dan ook dat ze zo weinig contact hebben met elkaar. Ook kennisuitwisseling kan volgens de discussiedeelnemers best vanboven af worden gestimuleerd. Spontaan zullen zij niet zo snel bij elkaar te rade gaan.

2.4 Verwachtingen naar ondersteuning

Uit de gesprekken bleek eens te meer dat lokale erfgoedbeheerders vragende partij zijn voor ondersteuning. Financiële steun is belangrijk, maar allerm minst evident. Vooral rond projectsubsidies kwamen enkele duidelijke pijnpunten naar boven. Zo zijn de aanvraagformulieren onbegrijpelijk opgesteld en liggen de voorwaarden erg hoog, met name op het Vlaamse en het provinciale niveau. In het bijzonder projectmanagement, een basisvereiste voor een succesvolle subsidieaanvraag, ligt bij vrijwilligers erg moeilijk. De meeste deelnemers hadden om die redenen de indruk dat projectsubsidies vooral zijn bedoeld voor professionele collectiehouders. Toch wilde niet iedereen zijn kans op subsidies zomaar aan zich voorbij laten gaan. Enkele deelnemers vroegen dan ook meer duiding bij de diverse subsidiemogelijkheden en praktische begeleiding bij het schrijven van een goede projectaanvraag.

Minstens even groot is de nood aan logistieke ondersteuning. Lokale erfgoedbeheerders verwachten daarbij veel van hun lokaal bestuur. Op dit punt zaten de meeste discussiedeelnemers alvast vrij comfortabel. Zij kunnen rekenen op gratis huisvesting, nutsvoorzieningen en sommigen zelfs op betaald personeel.¹⁰ Maar er bestaan ook nogal wat lokale erfgoedbeheerders die het zonder steun moeten stellen en over die gang van zaken erg verbitterd zijn. Dit is vooral bij de particuliere collectiehouders het geval. Verder is er bij alle lokale erfgoedbeheerders een sterke behoefte aan heel praktische zaken om de collectie te kunnen presenteren (degelijke bewegwijzering in de gemeente, vitrinekasten, panelen, mogelijkheid om foto's uit te vergroten). Van de uitleendiensten van de provincies is niet iedereen op de hoogte.

Naast financiële en logistieke steun, vroegen de discussiedeelnemers ook inhoudelijke begeleiding. Daarbij dachten zij vooral aan adviezen over goed behoud en beheer, collectieregistratie, doelgroepenwerking en projectsubsidies.

Over het bestaande begeleidingsaanbod weerklonken enkele punten van kritiek. Zo is er verwarring over de precieze taak- en rolomschrijving van de koepelverenigingen, steunpunten en andere intermediaire organisaties. De discussiedeelnemers vonden het ook vervelend dat zij soms met hun vragen van het kastje naar de muur worden gestuurd. Er is dus sterke behoefte aan een

---

¹⁰ Ook op dit punt bevestigden rondetafelgesprekken voorgaande enquêtes, cf. o.m.: VCV, 'Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd'; Heemkunde Vlaanderen vzw, 'Heemkundige musea in Vlaanderen. Dataverwerking vragenlijst musea'.

centraal aanspreekpunt. Verder was er de opmerking dat het bestaande vormingsaanbod niet altijd op maat is van de lokale erfgoedbeheerders. Nogal wat cursussen worden georganiseerd tijdens de werkuren en zijn behoorlijk duur. Daarenboven is de aangereikte informatie niet altijd op maat van de doelgroep. Lokale erfgoedbeheerders zijn vaak vrijwilligers, met weinig voorkennis en met weinig middelen. Wars van alle cultuurhistorische of pedagogische principes, zoeken zij concrete en betaalbare oplossingen voor hun praktische problemen. Met dit gegeven zou het vormingsaanbod meer rekening moeten houden.

De deelnemers geloofden dat bijeenkomsten de beste formule zijn voor vorming. Wel moet de opmerking worden gemaakt dat dit de overtuiging is van een gemotiveerd publiek dat zelf geregeld vormingsdagen bijwoont. Een groot deel van de lokale erfgoedbeheerders reageert niet op de vele uitnodigingen. Tijdens de diepte-interviews werd gevraagd waarom. Een eerste reden ligt in het overaanbod van vormingsinitiatieven. Men moet eenmaal keuzes maken. Maar de meerderheid heeft simpelweg geen nood aan vormingsdagen. Ofwel uit overtuiging dat men goed bezig is, ofwel omdat de kosten (verplaatsing, tijd) de baten niet waard zijn.

Op de vraag waar bijeenkomsten best wordt georganiseerd, luidde het antwoord dat dit niet te veraf mocht zijn. Het regionale of provinciale niveau genoot duidelijk de voorkeur. Landelijke ontmoetingen zijn niet opportuun vanwege de te verre afstand en de hogere verplaatsingskosten. Bij lokale ontmoetingen zijn de verplaatsingskosten uiteraard het laagst. Maar dan is de ervaringsuitwisseling - een absolute vereiste voor vele lokale erfgoedbeheerders - veel geringer.

Een laatste discussiepunt was de manier waarop over de vormingsdagen moet worden gecommuniceerd. Hier was er een verschil tussen particuliere collecties, volkskundige musea en heemkringen. Heemkringen kunnen worden bereikt via de communicatiekanalen van de provinciale koepels voor heemkunde en Heemkunde Vlaanderen vzw. Volkskundige musea hebben geen eigen koepelorganisatie, maar de meeste zijn wel op de hoogte van de professionele ondersteuningsinstanties (het museumconsulentschap, CBV vzw). Particuliere collectiehouders daarentegen zijn minder vertrouwd met die ondersteuningskanalen. Aangezien zij niet zijn verbonden aan vereniging, kunnen zij zich niet bij een koepelorganisatie aansluiten. Van het bestaande vormingsaanbod zijn zij bijgevolg minder goed op de hoogte.

3. Conclusies

Uit de rondetafelgesprekken en de interviews bleek duidelijk dat lokale erfgoedbeheerders met hun collectie zijn begaan. De meesten zijn mee met de uitgangspunten van een verantwoorde collectieontsluiting. Zij onderschrijven het belang van een bewust verzamelbeleid, een goede inventaris, tijdelijke tentoonstellingen, doelgroepenbeleid, ... Maar die uitgangspunten kunnen

niet altijd in de praktijk worden toegepast. Lokale erfgoedbeheerders zijn doorgaans erfgoedvrijwilligers die met weinig middelen hun collectie moeten ontsluiten. Zij werken bijgevolg selectief. Zij zetten zich vooral aan die taken die zij het liefst doen of die zo dringend zijn dat ze eerst moeten gebeuren. Minder aangename of noodzakelijke taken verdwijnen naar de achtergrond, zelfs al onderkent men het belang ervan.

Uit de vorige bladzijden is verder gebleken dat lokale erfgoedbeheerders vragende partij zijn voor ondersteuning. Enkele zeer concrete behoeften kwamen aan de oppervlakte, zoals goedkope inventarisatieprogramma's, concrete informatie rond doelgroepenbenadering en projectsubsiëring en meer duidelijkheid in het vormingsaanbod. Kortom, lokale erfgoedbeheerders weten zeer goed wat zij willen. Zij willen praktische oplossingen voor hun concrete problemen.

Naast die concrete behoeften, kwamen ook enkele fundamentele pijnpunten aan de oppervlakte. Zo kampen vele lokale erfgoedbeheerders met een gebrek aan publieke belangstelling en een tekort aan ruimte en actieve medewerkers. Ook voor die problemen hebben lokale erfgoedbeheerders een pasklaar antwoord klaar. Bij velen leeft bijvoorbeeld de overtuiging dat plaatstekort slechts kan worden verholpen met een bijkomend lokaal en dat een nieuwe brochure of website wel meer bezoekers zal aantrekken.

Lokale erfgoedbeheerders geloven dus dat zij hun meest omvattende problemen best kunnen verhelpen met meer middelen. Maar die oplossing is niet altijd haalbaar en bovendien niet altijd de beste. Een andere, ruimere visie over de ontsluiting en het beheer van de collectie brengt vaak meer uitkomst. Een bewuster verzamelbeleid kan bijvoorbeeld een uitweg zijn voor ruimtegebrek. Samenwerking met andere lokale erfgoedbeheerders biedt dan weer meer zekerheid op het vlak van mensen, middelen en belangstelling (zowel vanwege het publiek als de overheid). Bovendien bestaan er andere vormen van ontsluiting dan door een geld- en tijdsintensief museum.

Visieontwikkeling vormt dus een belangrijke opdracht voor het vervolgproject. Maar die doelstelling is hoog gegrepen. Lokale erfgoedbeheerders verwachten concrete hulp voor tastbare problemen, geen adviezen over abstracte onderwerpen zoals visieontwikkeling of kwaliteitsverbetering. Zo zitten we meteen in het spanningsveld tussen vrijwilligerswerk en professionaliseringswerk. Elke poging tot competentieverhoging en visieontwikkeling veronderstelt namelijk een fundamentele identiteitswijziging van het vrijwilligerswerk. Sommige erfgoedvrijwilligers hebben het er dan ook moeilijk mee dat professionele instanties bepaalde spelregels willen opleggen aan hun vrijetijdsbesteding. Om dit spanningsveld in het vervolgproject te ontladen, stellen we volgende benadering voor:

- In de eerste plaats moet visieontwikkeling worden gepresenteerd als het meest evidente antwoord op problemen die de doelgroep zelf onderkent. Het komt erop aan de lokale erfgoedbeheerders te overtuigen dat een bewust verzamelbeleid een uitweg biedt op ruimtegebrek; dat een actief doelgroepenbeleid een garantie is op meer publieke belangstelling en een samenwerkingsinitiatief mogelijke geldschieters sneller zal vermurwen.
- Het koudweg aanreiken van dergelijke oplossingen zal echter op weinig weerklank rekenen. De meeste lokale erfgoedbeheerders onderschrijven het belang van een doordacht collectiebeleid en doelgroepenbeleid, maar zij geloven dat alleen professionele musea die doelstellingen kunnen verwezenlijken. De tweede aanbeveling luidt dan ook dat de oplossingen moeten worden aangereikt met respect en voeling voor vrijwilligerswerk. Ervaringsuitwisseling is daarbij de sleutelformule. Door praktijkvoorbeelden centraal te stellen kunnen lokale erfgoedbeheerders van elkaar ideeën opdoen die ze gemakkelijk kunnen toepassen op hun eigen situatie. Daarenboven winnen de aangereikte tips en methodes aan overtuigingskracht, precies omdat ze al met succes zijn toegepast bij gelijk(w)aardige erfgoedcollecties.
- Ervaringsuitwisseling is dus essentieel, maar praat sessies zijn te vrijblijvend om een breed publiek te kunnen aantrekken. Aan elke werksessie kan daarom best een zeer concrete probleemstelling worden gekoppeld waarvoor dan meteen een praktische oplossing wordt aangereikt. Vanuit die concrete thema's kan men vervolgens naar de algemene achtergronden gaan. Best is het om daarbij te werken rond onderwerpen die momenteel goed in de markt liggen. Objectregistratie kan bijvoorbeeld fungeren als een opstap voor sensibilisering rond een bewust verzamelbeleid. Erfgoededucatie is een handige insteek voor een sessie rond publiekswerking. En projectsubsidies zijn natuurlijk een dankbaar onderwerp om de doelgroep te enthousiasmeren voor meer onderlinge samenwerking.